
'T GENTSCH SPANT DE KRUUNE Reinaert in Gent en in 't Gentsch!

Reinaert en Gent

Om het Reinaertverhaal geografisch te situeren laten wij dr. Hubert Slings aan het woord. Hij is werkzaam als onderzoeker bij het project Nederlandse literatuur en Cultuur van de Middeleeuwen aan de Rijksuniversiteit van Leiden. Hij schreef "Reinaert de vos. Tekst in context". Het is een publicatie uit een reeks over historische literatuur. Voor het eerst worden in deze reeks de resultaten van decennia wetenschappelijk onderzoek gepresenteerd. In het hoofdstuk Reinaert en Gent schrijft hij:

“Reinaert de vos heeft iets met Gent. De Ysengrimus, het Latijnse dierenepos waarin Reinaert voor het eerst opduikt, werd omstreeks 1150 in deze Vlaamse stad geschreven. En ook Van den Vos Reinaerde, van ruim een eeuw later, bevat een aantal aanwijzingen naar Gent.

Het meest in het oogspringende voorbeeld is Isengrijns toespeling op Gent als belangrijke lakenstad: “Zelfs als al het laken dat in de beroemde lakenstad Gent vervaardigd wordt, perkament zou zijn, zou dat nog onvoldoende zijn om al het leed dat Reinaert hem berokkend heeft, te kunnen noteren”.

In de Latijnse vertaling van de Reinaert die in Brugge is gemaakt, de “Reynardus vulpes”, is die verwijzing weggelaten(!): in Brugge had men blijkbaar weinig behoefte om de aandacht te vestigen op deze concurrerende stad. De Gentse toespelingen zouden erop kunnen wijzen dat Willem “die de Madoc maeckte” zelf uit Gent afkomstig was en nogal trots was op zijn stad. Maar het kan ook zijn - het een sluit het ander niet uit - dat Willems luisteraars, onder wie zijn opdrachtgever(s), uit Gent afkomstig waren, en dat hij hun met zijn toespelingen een plezier heeft willen doen.

Gent behoorde in de twaalfde en de dertiende eeuw tot de belangrijkste steden van West-Europa. dat betekende ook dat de stad mensen van velerlei rangen en standen herbergde en dat maakt het aantal mogelijke publieksgroepen groot. Bij de middeleeuwse stad denkt men vrijwel meteen aan de burgerij, maar in een stad als Gent waren ook adel en geestelijkheid goed vertegenwoordigd. Zo waren er het Gravensteen en verscheidene kloosters en abdijen.

Ook de standen zelf konden op hun beurt weer onderverdeeld worden. Er was geen sprake van dat de eenvoudige landwerklieden of kleine handelaren zich in dezelfde culturele kringen bewogen als de schatrijke kooplieden en de stadsbestuurders die deel uitmaakten van het patriciaat. De laatste groep zal veelal binneskamers culturele avonden in kleine kring bijgewoond hebben, terwijl eerstgenoemden hun vermaak vooral bij de rondreizende kunstenaars op het marktplein of in de talrijke herbergen gezocht zullen hebben.

Het publiek: adel geestelijkheid of burgerij?

Stel, zegt Slings, dat Willem zijn Reinaert zelf aan zijn opdrachtgever(s) heeft voorgelezen, is dat dan op het Gentse marktplein geweest, in een van de kapitale koopmanshuizen, in de ridderzaal van het Gravensteen of misschien tòch in een van de stadskloosters? Voor al deze mogelijkheden zijn in de loop van de tijd argumenten aangedragen, maar nog steeds is er geen eensluidend antwoord.

Lange tijd is er geredeneerd volgens een rekensom: Willem geeft de adel er van langs, de geestelijkheid krijgt onder uit de zak, voor de plattelandsbewoners heeft hij al helemaal geen goed woord over; de enige groep die niet genoemd

wordt, de burgerij, dus dan zal de Reinaert wel voor een burgerlijk publiek geschreven zijn. In die interpretatie zou de figuur van Reinaert bedoeld zijn als het prototype van de slimme burger die, onafhankelijk van de oude machtsstrijd tussen adel en geestelijkheid, zijn eigen weg zoekt en uiteindelijk aan het langste eind trekt. Toch lijkt deze redenering op een wiskundige opgave waarvan het antwoord misschien wel klopt, maar waarvan de berekening fout is.

Zo is de theorie gebaseerd op de veronderstelling dat edelen of geestelijken zeker niet zouden zitten luisteren naar een verhaal waarin ze er zelf flink van langs krijgen. Maar is dat wel zo gek als het lijkt? De (Nederlandse) cabaretier (wijlen) Wim Kan verzorgde in de jaren zestig en zeventig jaarlijks een oudejaarsconferentie, waarin onder andere de politiek van het afgelopen jaar stevig bekritiseerd werd. Toch zaten er elk jaar een aantal vooraanstaande politici in de zaal, die min of meer teleurgesteld waren als zij niet voorkwamen in de conferentie. Zou datzelfde in de Middeleeuwen dan ondenkbaar zijn? Er zijn aanwijzingen dat ook middeleeuwse machthebbers er geen moeite mee hadden als een minstreel hun eens goed de waarheid vertelde; zolang dat maar niet direct, met naam en toenaam gebeurde. Bijvoorbeeld in de vorm van een dierenverhaal. (...)

“Het is bekend dat de Reynardus Vulpes, een getrouwe vertaling van Willems Reinaert bestemd was voor een geestelijk publiek. En een Gents burger, Jan Wasselin, laat bij zijn dood in 1388 aan zijn nazaten onder meer een bouc van Reynaerde na.”

Denken we hier maar aan Pierke Pierlala die alle Gentse “poletieke gliskeshieres” één na één over de hekel haalt: Papa Zielbîr, Kwak-Kwak, Guytsje de Splette, Tony de Paris, Daniël Termoyson, Sas van Roessoesoe, Frank Bike, Liezjevin Decaluwé, Kloeke Nadia, Marina Huurndroagers, Jantsje den Hoet, Koentsje Crucke, en ga zo maar door. Allen vinden het het einde om door Pier “uitgescheten” of toch minstens “in hulder hende gezet te worden”. Als ze in de zaal zitten doet Pier er nog een schepje bovenop tot groot jolijt van de toeschouwers en de betrokkene zelf. De grootste eer voor een politicus of B.V. is een caricaturale pop naar zijn evenbeeld gemaakt te weten. Dan pas ben je een tycoon in de Galerij der Gentse beroemdheden!

Wie in de Gentse Feesten- of nieuwjaarsconferenties door Pierke geen substantiële plaats toebedeeld krijgt, is een nul en stelt politiek of cultureel in Gent gewoon niets voor. En dat was bij Wim Kan ook zo.

Reinaert in ‘t dialect

Er zijn weinig verhalen die de afgelopen eeuw vertaald geworden zijn in het dialect verhaalt Slings verder. Gedurende de vorige eeuw is deze eer het Reinaertverhaal te beurt gevallen. Het werd vertaald in het Zeeuws, het

Gronings, het Limburgs en het Fries (dat trouwens nu een officiële taal is).
Hier volgt de vrije vertaling van verzen 41 t.e.m. 48

Gronings:

'n Pinksterdag, dou wied en zied
Blad en blui in veurjoarstied
Gruinde en rook aan stroek en bomen,
Lait de keunink soamenkomen
Aal de leden van zien hof,
Tot zien eer en tot zien lof.

Zeeuws:

't Was mie de Pienksterdaegen,
Mie 't jonge groen an bôôm en 'aegen
Dat de konienk an liet zegge
Dat 'n Rieksdag goeng belegge.
Aolles zou noe van de vree geniete
Want gin bèèst mocht ooit mî bloed vergiete
Zo'n Rieksdag was ok voe 's Konienks lof
As z'aollegaere kwaeme nae zien 'Of.

Fries

't Wie ien fan die Pinksterdagen,
doe 't struwel en bosk en hagen
meu grien leaf bidutsen wie.
Nommel, kening liuw, dy hie
syn hifdei oeral kundgje litten,
dy't er, soem hum 't lok meisitte,
hâlde woe ta greate lof.

Limburgs

Het waor ôm en ôm de Pêngsterdaag
in't veurjoarsgreun sjtông boschj en haag!
Keuning Nobel, haw einen opreup gedoan
ôm aan 't "HOF" in vergadering te gaan!
Ederein woar same geroope... euveral!
Want, zouw het lökke... dit geval...
Bracht dan de Keunink Roem en Lof!

Aantrekkingskracht

Men kan zich afvragen waarom juist het Reinaertverhaal zo'n aantrekkingskracht op de dialectsprekers heeft. Van de meeste andere Middelnederlandse verhalen bestaan zulke vertalingen niet. Voelen ze zich aangetrokken door het feit dat het verhaal op het platteland, in de vrije natuur, speelt? Of identificeren ze zich in hun strijd tegen de oprukkende standaardtaal, met de vos die de zelfingenomen gevestigde macht te slim af is?

Vorm en taal

In de Middeleeuwen werden verhalen anders vormgegeven. Tegenwoordig schrijft men proza omdat de boeken bedoeld zijn om stil te lezen. De Middeleeuwse verhalen zijn bijna allemaal op rijm, omdat zij bedoeld waren om voorgelezen te worden door minnestrelen of sprooksprekers, om naar te luisteren. Dit was voor het publiek de meest gebruikelijke manier om met een verhaal kennis te maken. De luisteraars kregen het boek nog de tekst in handen.

Reinaert In't Gentsch!

't Werd natuurlijk tijd dat er ook een Gentse versie verscheen. Daarvoor gingen wij terug op de originele Middelnederlandse tekst. De 3.469 verzen vertalen zag ik niet zo direct zitten... We kozen daarom de heel bekende maar historisch meest gecensureerde passage uit het verhaal: dat van Reinaert en Tijbaert de kater, maar de originele middeleeuwse versie waar Tijbaert de ballen van de naakte pastoor afbijt...

Wat vooraf ging...

Om het verhaal wat verstaanbaar te maken is het nodig het fragment in het verhaal te situeren. Bruin de beer is net halfdood aan het hof aangekomen en kater Tijbaert is de volgende die moet trachten Reinaert levend naar de koning te brengen. Reinaert ontvangt hem heel vriendelijk maar stelt hem voor, gezien het al zo laat is, pas de volgende dag te vertrekken.

De vos biedt hem een honingraat als maaltijd aan maar die lust hij niet. "Heb jij geen lekkere muis voor mij?" Op deze vraag had de vos gewacht en hij vertelt Tijbaert dat de schuur van de pastoor krioelt van de muizen. "Als je me daar naartoe brengt, zal ik voortaan je trouwe vriend zijn". Reinaert doet net alsof hij niet kan geloven dat Tijbaert muizen zo lekker vindt. Even later zijn ze samen onderweg...

En zet nuh ulder Gentsch'' uures open!

En azuu liep neefke Tijboart
en zijn nonkel Reinoart

zuu rap of dan ze kosten tellen
mee grute stappen en wrie snelle

recht tot aan de poatersschure
die mee îrd'ne muren

langst alle kanten was beloken
tot dat de vos was ingebroken...

en hem wrie hoa tegoed gedoan
aan de poape zijne vetten hoan.

De pasterszeune, Martinet,
die hoa al veur dat gat gezet

ne strop! veur diene luulke vos aan t' hangen
Want hij zoe hem moar wa gîrre willen vangen.

En Reinoart - da schurkachtig dier -
die't wist sprak: "Tijboart, jongene, hier!

Kruipt moar deur 't goat noar binnen
en uh smulpartije kan beginnen.

Huurt de muizen piepen! Treuzelt nie...
frit z'op binst da'k het zie.

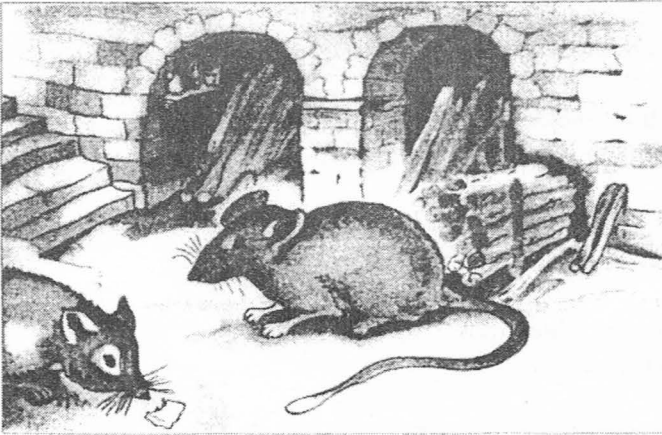
Kier were al van 't eten zat
'k Blijv' hier wel zitten veur da gat.

Me moeme moaken dan wij tweeën
Van den oavond nie mier schieën

Want morgenuchtijnk nog veur 't lof
Moeme zijn aan 's Keunijnks Hof.

Houtsnede uit Reynard the Fox, London
(Allde). Afbeelding naar Goossens &
Sodmann 1980, 373

Illustratie uit Reinaert de Vos van pater van Mierlo door Oscar Bonnevalle.

Morgen keunde bij mij logeren
Mijn wijf zal wel den buik soignerren.

Allez, goad' hier nuh blijven stoan?
Of moe kik misschien veure goan?"

-“Zoe kik mij da nie berehwen?
Pasters zijn nie te betrehwen.

Dus,... doage'k ze nie girren uit...”
- “Allez... allez..., veuruit!!”

Den Tijboart, 't kalf, die springt in 't goat
en al meedien voelt hij den droad

die schirp in zijne nekke snijdt
en hij wier' nuh toch wel benijjt...

Van de ziere, mier of vele
zettege' hij op een gruute kele.

Dat klont deur mîrg en groate
dat Reinaort 't huurdege op stroate

en riep: “Vinde de muize goed, en zijn ze vet?
Moest da nuh weten Martinet,

da gij hier al da wildgebroad
in uh kasrolle sloat.

- 'k weet ei'ntlijk nie hoe dadde't meugt -
Hij moakteg' uh nog een saasse die deugt!

Seg, moat,... gij zingt binst dadde eet?
Es da de mod' aan 't hof, da'k weet?'..."

Azoo klonk Reinoards leedvermoak.
Den Tijboard hongd al aan den hoak.

Hij maakt'ge zoo wrie van zijnen toot
Dat Martinet tons wakker schoot,

en nog half sloepend riep: "God zij geluofd
hij es gevangen die onzen hoane hee geruofd!"

'k Heh mijne strek op 't goe moment gezet...
Doar hee den dief nie op gelet!"

Hij stak wa struut aan in het vier.
Zoo kost hij beter zien, alhier,

wektege zijn moeder en zijn vader
en al de kinders thuupes te goader

en riep: "W'hemm hem te stekken!
Komd all' moal mee, me goan hem nekken!"

Tzelfs de paster moest hem nie bezinnen
en kwamd in zijnen bluuten veur de pinne.

"Hier zit hij!", riep Martinet mee luider stem.
"Luupt noar de schure, w'emmen hem!"

De paster liept al noar de schêwe
en paktege 't spinrok(*) van zijn vrêwe.

Moeder Julocke omstakt een kîsse
die doar nog lag al veur de misse.

Den paepe bleef veur Tijboart stoan
begost hem op zijn smoel te sloan.

“en Tijboart, ‘t kalf, die springt in ‘t goat”
 Illustratie Oscar Bonnevalle

“‘k heh mijne strek op ‘t goe moment gezet...”
 Illustratie Oscar Bonnevalle

“ ‘t Regendege sloagen op Tijboart zijn oarm
 hoofd.” Illustratie Oscar Bonnevalle.

Houtsnede uit Reynard the Fox, London 1620
 (Allde). Afbeelding naar Goossens. Sodmann.

De paster in 't bluut gat - da zulde straks wel mîrken-
was bezig mee het kattedakkes te bewirken.

't Regendege sloagen op Tijboart zijn oarm hoofd.
Een uug' wast hij al kwijt: deur Martinet geruufd.

Den poap stond mee 't bluut klokkenspel te zwoaien
en zei: "'k Goa hem ne wrieë woafel droaien!

'k Goa 't rotbiest duud en sloan!'...
Oas Tiboart zoagt dat hij noar Piereland zoe goan,

kreegt hij wa mier courroage:
"Diedjuu, 'k stek hem al bij zijn foaze!"

En 't zoe de poater goan te schande:
Mee alle twie zijn klêw' en tanden,

sprongt hij tusschen 's pasters bienen
veur hem een stuksken kluut' te lienen,

al noar zijn buzze zonder noad,
woar dat hij mee de klokke sloat. (**)

Dat dijnkvield af al op de vloer.
De vrêwe - diep bedroefd - die zwoer

op 't zielke van heur pa
da' z'er veel geld veur over ha

oas ze hoa keunen veurkomen
't malheur de paster overkomen.

Ze zee: "Da spel es zekerst deur Lucifîr iniengezet!
bezie dad' hier nuh, Martinet:

doar ligt 't geriedschap van uh voader...
En tzelfs al wordt zijn wond' nie kwoader

't zal nie mier vet zijn mee het liefdesspel
'k beseffe da moar al te wel!

Reinoart ston' nog altijd veur het gat
En viel bijkanst van 't lachen plat.

zuodat er hem ontsnapte, al langs zijn vossenreet,
van gruoit plezier 'n kolossoale scheet...

En hij zei al op zijn zokken:
"Zij moar stille, vrêw' Julocke.

Schie nuh toch uit mee uh gejank, hij ziet er al veel beter uit.
't En es gien schande dat hij moar ien klokke luidt."

En zuu truustege Reinoart de pastersvrêwe
die heur van't tsjepen nie kost hehwen.

(*) spinrok: hier: de stok waarop bij het handspinnen (bvb. op het spinnewiel) het nog te bewerken materiaal gestoken wordt. Ook de hoeveelheid te verwerken wol of vlas zelf wordt spinrok genoemd.

Dubbelzinnig of: erotiek tussen de regels.

Veel namen en uitdrukkingen in de Reinaert hebben een dubbele bodem. Zo heet in een vorig fragment de wolvin die door Reinaert genomen wordt Hersint (ze heeft er wel zin in) en Ludolf met de kromme vingers is de zoon van vrouwe Ogerne. (O, graag!)

Op een bepaald moment neemt Reinaert als geestelijk leermeester Cuwaert (de haas) tussen de benen "het credo", de geloofsbelijdenis, te leren en hem "kappelaan te maken". Dat klinkt alsof er iets niet helemaal in de haak is, zegt Slings. Er zijn dan ook aanwijzingen dat in het Middelnederlands deze geestelijke termen in dubbelzinnige betekenis gebruikt konden worden. "Kapelaan maken" stond

waarschijnlijk voor masturberen en bij “credo leren” kunnen we in dit geval denken aan een homoseksuele relatie. Zou het toeval zijn dat hier naar geestelijke termen wordt verwezen?

Een randversiering in een Middeleeuws psalmenboek stelt ten andere meester Reinaert en zijn leerling Cuwaert voor, copulerend “op zijn hondjes”(zie afbeelding). Hubert Slings gebruikt het als illustratie op de voorpagina van zijn boek.

Ook onze “pape” of pastoor, die tegen de officiële regel van het celibaat in, getrouwd blijkt te zijn (!) en nog wel met ene vrouw Julocke, een naam die waarschijnlijk iets als “Jou lok ik” betekent. En de pastoor woont niet alleen samen met Julocke voor haar mooie ogen, want hij heeft er ook kinderen bij, waaronder “des papen zone Martinet”(vers 1171), die we bij naam kennen.

(vers 1235) “Ende (Martinet) wekte moedre ende vadre
ende die kindre alle gadre”

In het gekozen fragment schildert de auteur de pastoor opnieuw zeer negatief af. Tot driemaal toe wordt beklemtoond dat hij poedelnaakt zijn bed uitkomt.

vers 1240 Zelve die pape ne wilde niet sparen
kwam uit zynen bedde moedernaakt.

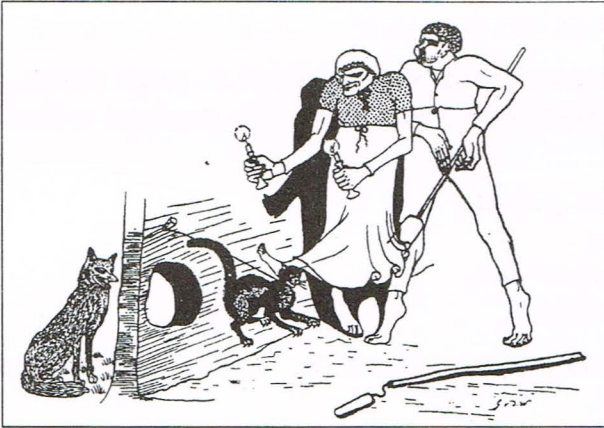
vers 1252 Die pape stond als hem wel scheen
al naakt ende sloeg slag in slag
up Tiebeert...

vers 1258 Die pape stond al bloter huid
ende hief up eenen groten slag.

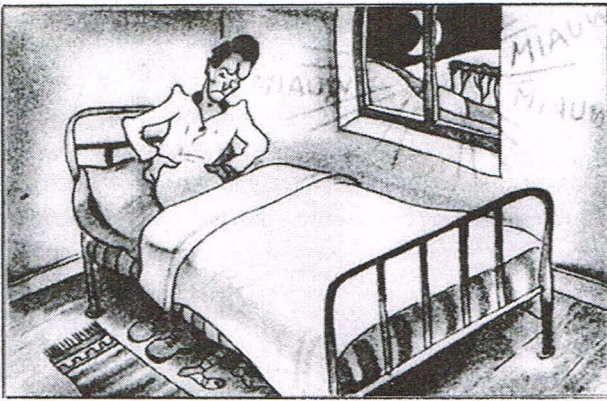
Nu was het in de middeleeuwen bij eenvoudige mensen weliswaar gebruikelijk om naakt te slapen maar van geestelijken werd dat niet verwacht. Die behoorden zich ook ‘s nachts zedig te gedragen. Bovendien had de pastoor op zijn minst even snel iets kunnen aantrekken.

De pastoor heeft Tijbaerts aanslag op zijn edele delen dan ook vooral aan zichzelf te wijten. In zijn beeldspraak kiest Willem “die de Madoc maakte” nogal ironisch voor het klokkenspel en de klepel, waarmee de pastoor vanwege zijn beroep vertrouwd was (**). Het enige waarover Julocke zich achteraf druk maakt is of de pastoor ooit nog wel in staat zal zijn om met haar het liefdesspel te bedrijven...

In het Gentse dialect kennen we ook de uitdrukking: “’t es ne klokkeluier” wat slaat op iemand die zich masturbeert.

Eer hij het wist zat Tybaert in den strop gevangen.

Censuur

Door de eeuwen heen is het verhaal van Reinaert populair gebleven maar de castratiescène heeft in de loop der tijden heel wat uitgevers in verlegenheid gebracht. Men had er moeite mee deze passages ongecensureerd af te drukken. Vandaar dat er soms voor creatieve oplossingen gekozen werd, waarbij Tijbaert de pastoor van een deel van zijn... neus ontdeed. Stijn Streuvels vertelt het als volgt:

“...Razend van de pijn deed hij eenen sprong naar het hoofd van den huisbaas,

die dicht genaderd was, en beet hem den neus af, zoodat hij in onmacht viel.”

In de “Reinaert de Vos” uitgegeven door de Vissende Kat en chocolade Victoria, geïllustreerd door de Gentse kunstenaar Oscar Bonnevalle, maakt het verhaal nog grotere sprongen:

“De kater, meer dan ten halve gedood,
Kreeg een inval in zijn nood.
Bedreigd als hij was, met grooter wêe,
Beet hij algouw de koord in twee,…”

En voilà, niks meer testikels van blote pastoors afbijten, zelfs geen neus: koord in twee, ‘t is rap geflikkerd...

Ook van de scheet:: (vers 1287) “ende hem krakende die taverne” (zodat hij een krakende wind liet) is in de gekuiste versie geen sprake meer. Wat dacht je? Opperuimd staat netjes.

Ook de illustratoren deden aan zelfcensuur. Zij tekenden steevast aangeklede pastoors, zowel in nachthemd in het bed als helemaal aangekleed in de stal. Dit is zo het geval voor de Gentse kunstenaars Gustaaf van de Woestijne en Oscar Bonnevalle die niet wilden dat de lezers dachten dat pastoors lid waren van de Naturistenbond.

Eddy LEVIS

BRONNEN

- “Reinaert de vos.” Tekst in context. Samengesteld door Hubert Slings. Amsterdam University Press, 1999.

- “Reinaert de Vos voor de vierschaar van Koning Nobel den leeuw. Een nuttig en vermakelijk verhaal voor groote en kleine kinderen. Naverteld en uitgegeven door Stijn Streuvels. Opgeluisterd met teekeningen door Gustaaf van de Woestijne.” Van Ryselberghe & Rombaut, Uitgevers, Kouter, 1, Gent. Drukkerij Erasmus, Gent, 1926.

- “Le roman du Renard”. Adapté et présenté par les éditions du Chat qui pêche, Bruxelles.

“Reinaert de Vos” aangepast en voorgesteld door de Vissende Kat, Brussel.

Gedrukt op de persen van Snoeck-Ducaju, Gent.

De bijhorende chromo’s waren verpakt in de chocolade van biscuits - Chocolade - Suikerwaren S.A. Victoria N.V. Brussel en werden in de vijftigerjaren van de vorige eeuw door de kinderen verwoed verzameld en geruild.

De twee laatstgenoemde werken waren ten andere mijn eerste literaire contacten met het Reinaertverhaal.